

Hol kapcsolódik életünkbe a népművészet?¹⁾

Az embernek vele született természete, hogy társaságba vágyik. Vérévé vált. Nem nyomja el sem egyéni fájdalom, sem nemzeti szerencsétlenség. Kisarjad ismét, mint a lekaszált réten a fű. Ezért látunk ma is vidám arcokat, önfeledt mulatozást. Mégis, ha ilyen társaságba kerülök, sokszor jut eszembe az, mi történne, ha a mámoros hangulatba valaki belekiáltaná ezt a szót: az én népem! Mint ahogyan ezelőtt száz esztendővel az ország legdaliásabb huszárkapitánya: Gróf Széchenyi István be merte dobni ezt a fogalmat a magyar köztudatba; és nem törődött azzal, hogy megdöbbenést, értetlenséget, gúnyt vált ki általa. Meg vagyok győződve, hogy ennek a szónak sok helyről ma is csak ez lenne a visszhangja. Sőt, még Önöktől sem merném, mélyen tisztelt közönség, azt kérni, tegyék a kezüket szívükre, merjék őszintén mondani: Én az én népemet szeretem, ismerem, foglalkozom vele. Pedig a kisebbségi életben nem elég kapcsolat a népemmel az, hogy egy nyelvet beszéljek vele. Ebben a helyzetben fel kell kutatnunk minden olyan pontot, mely közelébe ér és ki kell építenünk minden olyan útát, amely köztünk összeköttetést teremt.

A világrengés első lökése épen minket dobott a katasztrófa mélypontjára s miként egy geológiai rázkódtatásnál egymás hegyére-hátára torlódnak az egyes földrétegek, úgy dülta fel a társadalmi rendünket és tört össze minden olyan keretet, amelyben eddig éltünk kedves volt, család, erkölcs, hit, otthon, stb. Hogy ebben a zürzavaros állapotban egyensúlyt nyerhessünk, a békés elhelyezkedést és a megfelelő életformákat megtaláljuk, olyan vezéreszmékre van szükségünk, amelyek népünk minden egyes tagját áthatják, harmóniát teremtenek közöttünk befelé és egységesen karakterizálják fajtánkat kifelé. Egy híres angol regényíró (Galsworthy) szemlélte a mai világválságot és egy hőse ajkán így nyilatkozik róla: „A vál-

¹⁾ Az unitárius nőszövetség előadássorozatában, 1931 november 18-án tartott előadás.

tozás hullámai tajtékozva sepernek el mindent útjukban, de az elkövetkező életformák ígéreteit csak akkor hozzák magukkal, ha az ár elvonult. Ekkor jönni fognak új emberek, akik az alkotó munkát felveszik, mert hajtani fogja őket egy, a változás lázánál hatalmasabb ösztön: az otthonnak az ösztöne.“

Ez a gondolat mi bennünk is megfogamzott; közülünk is akadtak új munkások, akik az elkövetkező életlehetőségek felé kinyújtották karjaikat, mihelyt az itéletidő elvonult felőlünk. Tapogatózásaik közben minduntalan csonkokba ütköztek. Gyökerek voltak ezek, melyek nem pusztultak el a viharban, mert életükkel multat és jövődőt vannak hivatva összekötni. Ilyen gyökerek egyike: népünk művészete. Ezt a jelentőségét felismertük és oda állítottuk kisebbségi életünk kialakuló életformájának egyik útjelzőjéül. Mikor azonban társadalmunk egy része a fentt jelzett céllal és megértéssel fordult a népelet és néplélek felé, akkor ott az a sajtóságos tünet fogadta, hogy a nép feltartóztatlanul igyekezik a sablonos életformák után. Vajjon lesz-e erő, mely e két ellentétes irányban haladó ösztön vágányait összehajlítja. Lesz-e állomás, ahol találkozhatnak s ahonnan párhuzamosan haladhatnak? Ismernünk kell első sorban a vezető indulatokat. Mindjárt a népét. Mi készíti őt arra, hogy olyan könnyű szívvel veti le testi és lelki ruházatát?

A népművészet első sorban a mezőgazdasággal foglalkozó ember keze alatt virul ki. Ő közvetlenül él a természetben. Tünetményei és változásai telítik fantáziáját. Ezek az erők a pihenés csendes óráiban, mikor legtöbbje valamilyen mesterséget űz, átalakulnak és a keze nyomán művészetté íródnak át. Mihelyt azonban a földműves ember lába alól kicsúszik a föld, munkája után nem találja meg a becsületes számítását és új foglalkozásba kezd, nem kívánható tőle, hogy a régi módon szője tovább hímes álmait. Látjuk tehát, hogy a népművészet lételének gazdasági feltételei vannak. Idáig kell lenyúlni, ha vissza akarjuk billenteni legalább élhető stádiumába. Hiszen az az akció, amely a népnek művészeti ténykedésén keresztül ideig-óráig kenyeret adhat, soha sem lesz képes a népművészet reneszánszát kivívni. Megújodását az eljövendő idők és körülmények fogják determinálni és önmagából fogja kivetni azokat a zseniket, akik formanyelvének új irányát az új helyzetnek megfelelően megszabják.

Azt kérdezhetjük hát: mi akkor a mi szerepünk, az intelli-

genciáé e problémával szemben? Jelenleg valami olyasféle, mint az orvosé, aki betegét átsegíti a krízisen és visszaadja őt saját életének. Nem tagadható le, hogy a népművészetünk beteg. Ez a betegség azóta kezdődött, mióta a nép nem önmagának dolgozik. A háború ezt az állapotot két végleten súlyosbította: a pénzzel és a nyomorral. Az egyre fejlődő gyáripár olcsósága és ügynökei: a falusi szatócsok szintén csak romlását segítették elő. Ezenközben folyton sorvasztotta népművészetünket a fent említett betegség, amelyet leginkább a gyomorrontáshoz lehet hasonlítani, mint ahogyan jóindulatú nénik és bácsik elrontják kis gyermekek gyomrát édes-ségekkel, úgy ártott meg népművészetünknek a sokféle felkarolás, beleszólás, megrendelés. A nem rég elhunyt Izabella főhercegnő így sóhajtott fel egy alkalommal: „A tanár urak agyonrajzolják a csipkét!” Ismételem tehát, az intelligencia munkája e téren csak indirekt lehet és propagatív természetű. Az energiájának nagyobb felét épen önmaga felé kell irányítania. Önmagunkat kell előkészíteni arra, hogy megértsük a szellemet, melyben népünk alkot. S ezt követőleg felvevői, fogyasztói kell legyünk a feleslegnek, melyet ő saját szükségletén felül kitermel. Ezzel nem követünk el erőszakot az ízlésünkön, hiszen a háború utáni romantika a művészetben a primitivizmus lett. A legmagasabb művészetnek is a nép egyszerű motívumai váltak mozgató erőivé. Nyissuk hát fel szívünket ez ízlés sajátosságai előtt. Engedjük át rajta, hogy mint fluidum járja keresztül képzeletünket és végezzen egy egészséges körforgást az egész magyar szellemiség életében.

Hogy hol indulhat meg ez az átömlésztő folyamat? Hol vannak az érintkező felületek, ahol a népművészet életünkbe kapcsolódhatnak? Mindjárt az élet kezdetén: a bölcsőnél. A városi ember van legtöbbször arra utalva, hogy falusi dajkát vagy segítséget fogadjon a gyermeke mellé. Ha már most a háziasszony nem erőltet arra a falusi nőre szörsz-ruhát vagy fehér kötényt, az közvetlen marad külsejében, belsejében és ilyenkor hangzik fel gyermekeink bölcsője felett a dajka-mese, a népdal, a ballada. Pl. Balogh Vilma balladája: „Vilma, Vilma, mondd meg azt az egyet, hova tetted két szép árva gyermekedet? Az egyiket Duna közepébe, a másikat be a fekete földbe.” Mennyi feledhetetlen emlék ez lelkünkben. Csak Petőfire hivatkozom: „Haza megyek, ölibe vesz dajkám, Az altató nóta hangzik ajkán: Cserebogár... stb.”

A csecsemő kort felváltja az az idő, mikor az anya kedve

szerint öltözteti a gyermekét, akárcsak egy babát. Belevonva mindenféle népies elgondolást, mert ebben a korban a gyermekem semmi sem hat jellemszerűen. Ez az idő a cifra szűrők, fejkötők, kis csizmák korszaka. Sajnos, nem használjuk ki még annyira sem, mint a mellettünk élő népek anyái. Ugyancsak ide tartozik a gyermekjátékok kérdése. Gyermekjáték és népművészet ikertestvérek. Épen ma, mikor a nyomasztó gazdasági helyzet miatt nélkülözni kell a gyáripari termékeket, mennyi kedves népies ötletre van alkalom. E téren azonban szomorú tapasztalatot szereztem Magyarországon. Abban az országban, ahol 20—25 évvel ezelőtt virágzásnak indult a játékipar a magyar ízlés alapján, ma a legelőkelőbb magyar női egyesület a Magyar Asszonyok Lapjában a következő felhívást teszi közzé: „Anyák figyelmébe! Műhelyünkben elkészültek a Zsuzsuk, a Rangók, a Cingók, stb.“ Első percben azt sem tudtam, vajjon én felejtettem-e el magyarul? Hát van-e szükségünk nekünk arra, hogy idegen vagy internacionális kreaturákat, filmalakokat népszerűsítsünk honleányi alapon? Hát nincsenek-e nekünk János vitézeink, magyar menyecskéink, apró csibéink, garaboncás diákunk, ugrifüleseink, Akli Miklósaink, Toldi Miklósaink és más egyéb, szívet gyönyörködtető alakjaink? Kérem Önöket, mi, erdélyi asszonyok, legyünk jobbak magunkhoz, gyermekeinkhez. Legyünk magyarosabbak az ízlésünkben.

Legfontosabb időszak természetesen a művészi benyomások gyűjtésére az iskoláztatások ideje. Nem ábrándozhatunk arról, hogy az iskolába induló gyermekeinket magyar pártás, színes csempés szép épület fogadja. Legtöbbször szürke arcú, rideg épület várja őket. A visszataszító külsejét azonban ezerféle módon enyhíthetjük. Mindjárt az első csinos fedelű abc egy külön öröm lenne a gyermeknek. A szürke folyosók nemcsak szemléltető képekkel telnének meg, hanem ott volna a falon egy pár népművészeti tárgy is: kancsó, tál, varottas stb. Egyáltalán egész szellemi berendezésünk miért ne alapulhatna azon az elven, hogy ha a nép fiainak meg kell tanulni mindazt, amit az intelligens elme alkotott, ismerje meg az intelligencia is mindazt, amit a nép lelke kitermelt? A tanterv bizonyos számú órákat szab ki művészeti tárgyak tanítására és mereven áll őrt az ezekhez előírt szabályai mellett. Régen is csak így volt ez. Hajnalban kellett kelniünk, hogy megtanuljuk ezeket az ókorbeli neveket: Assurhaddan, Assurnazirpál, Salmannassár, stb. De soha senki ki nem ejtette előttünk ezeket: Bara-

bás Miklós, Paál László stb. De nem ösztönöznék, ha nem hinnék abban a lehetőségben, hogy mindég akad egy perc vagy egy negyedóra, ahol a tanító soronkívül is felhívhatja a gyermek figyelmét saját népművészete kapcsolataira, tárgykörén belül. Nyolc éves volt a kis lányom, mikor az iskolából hazajövet odaült a tulipános láda mellé és azt mondta: Nem tudom elhinni, amit a tanító bácsi mond, hogy a legnagyobb magyar művész, Munkácsy Mihály ilyen virágokat festegetett. Rasputin kezeirásában olvastam ezt a gondolatot: Ha pedig egy szikra felgyul a szivedben, nem alszik el soha. Vajon nem ebben a korban gyúl fel a legtöbb szikra a szép iránt gyermekeink szívében? A kézimunka-oktatás, a sport, zene stb. órákon mindég van alkalma a tanítónak ebben a szellemen dolgozni s mégis mit látunk? Városi iskolákban a leánykák falvédőt varnak sárga vászonra száróltéssel, a következő felírással: „Nincs nagyobb boldogság, mint a szerelemből kötött házasság“. Alatta otromba kis fiú és leány játszadoznak a fűben s a nap feléjük kacsint. Pedig alig van előirt technika, amely alá ne találánánk megfelelő magyar motívumot. Ezekért a mulasztásokért nem akarom hibáztatni a tanerőket, csak ajánlom ezt a kérdést a továbbképző tanfolyamok figyelmébe. Ma már a helyzet az, hogy sokszor egy paraszt asszony sem tud különbséget tenni a vászonnemek és a megfelelő minták között. A gyergyói leány nem szövi a felvevőjét, hanem egyes ünnepélyes alkalmakkor az úri nőtől kér népviseleti ruhát kölcsön. Ez vetette fel a szőttes bálók divatját. A népszerűsítésre mindenesetre jó gondolat, de talán egészségesebb a szőttest a mindennapi életben látni. Mi, akik úgy szeretjük divat terén a francia példát követni, miért nem adunk az iskola gyermekeinkre egyenkötényt szőttesből, miként azt a francia gyermek, még a fiú gyermek is viseli. Ez által a népművészetnek egy termékét be tudnám vinni a mindennapi életbe nem dísz tárgyként, hanem gyakorlati alkalmazásban.

Ha az iskola ilyenformán előkészít, az életbe kilépő ifjúság igyekezzék összhangba hozni ezeket az ismereteit a ma uralkodó korszellemmel, sporttal, vikendezéssel, kirándulásokkal stb. Milyen érdekessé válik pl. egy kirándulás, ha nemcsak a táj szépségeit keressük, hanem az összeköttetést is felkutatjuk azzal a néppel, amely lakja, amelynek életére a vidék minden téren befolyást gyakorol s e közben észrevesszük, hogy viszont maga a nép is, mint alakítja egy vidék arculatát a maga ténykedéseivel. Itt hívom fel

a figyelmét újlag az ifjúságnak a gyűjtésekre keramika, faragás, varrottas, csipke stbben. Olyan szépen tudnak fiataljaink elábrándozni muzsikaszó mellett a műdalokon: „Ablakom, virágos ablakom“, vagy „kis kertedben rózsafácská“ stb. Pedig, ha eljöttek volna velem felfedező útra 300 kilométeren keresztül, látták volna, hogy a Nyárád-völgyét kivéve, alig akad megénekelni való ablakoska, kertecske. Ez a tapasztalat adta az indítást nekem arra, hogy az erdélyi fiatalok felkérésére a következő pályatételt ajánljam: Hogyan teremtsük meg a virágos magyar falut? Kinek volna ez szebb kötelessége, mint a magyar ifjagnak, különösen a leányoknak, akik mindenikének az lesz egykor a hivatása, hogy egy házat takaros és magyaros jellegben, szellemben vezessen. Mert vallom, hogy egy ház lehet nemzeti jellegű, szellemétől kezdve egészen a puliszka keverőig. Aki ezt nem hiszi, nézze meg — ha lehet oly szerencsés — Iorga miniszterelnök lakását Valea de Munteniában. Persze, ez a jelleg nem áradhat rikoltva szét egy házon, hanem mint az úrinő parfümje vagy egy virág illata belülről hason kifelé. Ezt pedig úgy érhetjük el először, ha szokásainkban ragaszkodunk tradícióinkhoz, amelyek rendszerint még egy szinten mozognak népi szokásainkkal. Pl.: ünnepi, gyásznap, erkölcsi, hitbéli stb. szokások; másodsor: ha a népművészeti tárgyakat nemcsak diszként, hanem használati céllal olvasszjuk be háztartásunkba. A himzett párnára vagy lepedőre reáfekszünk; a varrottas épen úgy van ott a tányértörőn, mint a kézi táskán stb. Ekkor találja fel az idegen a házunkban azt, amit mindig elvár tőlünk, magyaroktól: az eredetiséget.

Szellemi életünk kicsúcsodása, a művészet, már régen felfedezte a nép psychéjét, mint ősforrást, amelyből mindég felfrissülést nyerhet. Példa reá erdélyi irodalmunk, vagy negyevű modern magyar zeneköltőink, vagy hogy távolabbi példát említsünk, az orosz szovjetnek New-Yorkban tartott képzőművészeti kiállítása. Az első napokban alig volt látogatója, azután egyre többen keresték fel, utoljára kordont kellett vonni a kiállítási terem előtt. A siker titka pedig az volt, hogy a művészetük visszatért a néplélek ősi kifejező formáihoz. Ezek mindég lenyűgözően hatnak, valahányszor mesterkéletlen úton nyilatkozhatnak meg. Ide vonatkozóan említhetem meg egy saját élményemet a segesvári országos dalosversenyről. A pódiumon megjelent a szentgericei unitárius dalkar. Magas vékony emberek és alig fejlett derekú leányok nemzeti vi-

seletben, piros szöttes mellényekkel. Egy népdalba kezdtek, amelynek ütemei monoton hangokon készítették elé a hallgatóságot produkciójukra. Mintha időt engedtek volna, hogy jól megfigyelhesük az előadókat. Az egyforma dallam egy idő múltán nyugtalanítóvá lett. Valami rendkívülire feszítette elő a közönség érdeklődését. És nem csalódtunk: az eredeti magyar dallam úgy fakadt az egyszerű emberek ajkáról, mintha lelküknek egy darabja szakadt volna fel. És ez a belső hatás összefolyt a külső hatással. Egyik a másikat egészítette ki és összeségük egy igazi művészi teljesítményt adott. Elemezni, azt hiszem, maga a zsűri sem tudta ezt a meglepő teljesítményt, de a nekik ítélt díjjal megfelelően tudta jutalmazni a művészetét.

Mélyen tisztelt közönség! A mi őseink már másfélezer év előtt a kínai fal alól a francia mezőkig beirták nevüket vérrel és tűzzel a történelembe. De vajjon, ha nem lettek volna nekünk az acélnál is erősebb fegyverzeteink, mint pl. népünknek művészi hajlandósága és azon át való asszimiláló ereje, meg tudtunk volna-e maradni ezen a földön? E hajlandóságunkat áldott teherként viseli a fajtánk. Olyanok ezek a tulajdonságaink, mint az álmok; akkor dolgoznak, mikor a test elfárad; csatát nyernek akkor, midőn más oldalon csatát veszítettünk. Gondoljunk csak a kuruc-időkre. Rég belepte már az utolsó bujdosó lábnyomát is a dér, mikor az eszme még élt a dalos ajkakon.

Vagy emlékezzünk a 18-iki eseményekre, mikor a kard kiesett a kezünkől, a Gondviselés juttatott nekünk kisebb eszközöket, amelyekkel védhessük fajtánk érdekeit. A tollat és a tüt. Az erdélyi unitárius társadalom abban a szerencsés helyzetben van, hogy mind a toll, mind a tü elhivatott mesterek kezében van; s e vezérek mögött bátor hadsereg és egy egészséges hadtápvonal áll a székelységben és a világ egyik legszínesebb kis darabjában: Torockó vidékében. Mikor tehát az Unitárius Nőszövetség arra a célra indul el, hogy népe művészetének tolmácsolásával magyar társadalmunkat áthassa, izlését megtermékenyítse, legszebb remények vannak arra, hogy ez sikerülni fog neki. Ebben a nemes munkájában üdvözlöm őt és szorítok vele baráti kezét.

Dóczyné, Berde Amál.

I R O D A L O M.

Dr. Gál Kelemen: Iorga oktatásügyi törvényei. Különnyomat az Erdélyi Múzeum 7—9-ik számából. E harmincnégy oldalos kis füzetben behatóan ismerteti szerző azokat a törvényeket, amelyekkel Iorga új alapokra akarja fektetni egész oktatásügyünket. A törvények négy csoportba vannak osztva:

I. A *bakkalaureatusi törvény*, mely ránk, kisebbségekre nézve azért fontos, mert kimondja, hogy ezentul a jelöltnek kivétel nélkül minden tárgyból az állam nyelvén kell vizsgáznia. Tehát az olyan tárgyakból is, amikből eddig anyanyelvén vizsgázhatott, (természetrajz, számtan stb.). E tárgyaknál csak kisegítőképpen használhatja a tanuló a kisebbségi nyelvet. Ilyenformán ez a törvény rosszabb az annyi szidott Anghelescu törvéynél is.

II. A *középiszkolai törvény*. Itt legfontosabb újítás a nyolc osztályú liceum visszaállítása és a kézimunka tanulás kötelezővé tétele. Ez utóbbi bármilyen dicséretre méltó újítás is elvben, gyakorlatban kivihetetlen, mert hiányzanak hozzá a munkatermek és szakoktatók. Ezek nélkül pedig kézimunkatanítást bajos elképzelni.

III. A *közoktatási minisztérium átszervezése*, mely különösen három irányban szolgál újítással: 1. egy tanácsot nevez ki a volt kultuszminiszterekből, 2. tanulmányi inspektorokat állít egyetemi tanárokból, végül 3. szervez egy olyan tanácsot, melyben a közoktatás minden fokozata képviselve lesz.

IV. Az *egyetemek autonomiája*. E részben ismertette van egyebek közt bennünket, kisebbségeket érintő azon javaslata Iorgának, mely szerint engedessék meg a kisebbségeknek főiskolák alapítása. Ezt a javaslatot azonban a törvényből egyszerűen kihagyták. Erre Iorga cinikusan annyit jegyez meg: „Úgy látszik, e javaslattal koromat megelőztem. Várjuk meg hát, míg az idők teljessége bekövetkezik.“